

Kejserindens ekstremспорт

– Et Essay

af Søren Damkjær

I maj 1998 besøgte jeg slottet Schönbrunn i udkanten af Wien. Turistførere er i dag afløst af en bærbar båndmaskine, hvor man bare taster rummets nummer, hvorefter en stemme læser budskabet op. I et af de første rum nævnte den kvindelige stemme på båndet, at kejserinde Elisabeth, også kaldet Sissi, både her i Schönbrunn og i de andre slotte havde indrettet sine egne motionsrum. Desuden nævnte stemmen på båndet, at hun gennemførte lange sultekure. Min idræthistoriske sporsans blev vakt. Men samtidig kom jeg til at trykke forkert på knapperne. På båndet var jeg i rum 10 og var fremme ved hendes død i 1898. Jeg var uden at vide det kommet til Wien i 100 året for hendes død, ved starten af Sissi-året i Østrig. Men hvordan hang tingene sammen? Åbenbart skulle Sissi have været sultekunstner på et tidspunkt, hvor kvindeidealet var kropslig fylde, og motionsfanatikere på samme tid som Slaget ved Dybbøl i 1864? Jeg så pludseligt for mit indre øje en østrigsk kejserinde, der helligede sig sultekunst, motionsrum, ekstremспорт og kvindelig skønhedskult før alle andre. Det var næsten for usamtidigt.

Skæbnen

Sissi tilhørte en sidegren af den bayerske kongeslægt. Hendes fætter var den ekcentriske Kong Ludvig den II, der byggede Disneyslottene i Oberschwanngau og Lin-

derhof. Hendes far, Maximilian, var en halvexcentrisk fyrste, der mente, at absolutismens tid var forbi. Han foretrak et familieliv på slottet Possenhof uden fyrstelige omgangsformer. Han elskede ridning og bjergvandring, før bjergvandring kom på mode. Sissis skæbne blev beseglet som femtenårig i 1855, da Østrigs kejser Franz Joseph besøgte familien med henblik på en forlovelse med Sissis ældre søster Elena. Men Franz Joseph skiftede objekt. Han kastede sine øjne på Sissi. Tre dage efter blev forlovelsen erklæret. Det østrigske kejserrige og kongeriget Bayern søgte mod hinanden. Ægteskabelige forbindelser mellem Østrig og Preussen var ikke opportune, da Preussen og Østrig i stigende grad var på kollisionskurs om magten i Tyskland. Franz Josephs moder Enkehertuginde Sophie trak i trådene. Storpolitik i Europa var stadig identisk med ægteskabspolitik. Unge kvinder og lidt ældre mænd var panter i de dynastiske skakspil i hele Europa.

Brylluppet fandt sted i Wien i april 1854, hvortil Sissi blev transporteret ad Donau. Allerede her stødte hun sammen med hoflivet i kejserslottet Hofburg, hofetikettens strenghed og ceremoniernes kedsommelighed. Hun flygtede ud i nervøse sammenbrud og spiseforstyrrelser.

Franz Joseph var tilhænger af absolutismen. Som Habsburger var han kejser af Østrig, der i midten af 1800 tallet omfattede besiddelserne i Böhmen, Ungarn og Ita-

lien. Franz Joseph accepterede det nødvendige ceremoniel, men var i det daglige næsten borgerlig i sin ekstreme pligtfølelse og arbejdsrutiner i de prunkløse arbejdsrum i Hofburg.

Utvivlsomt var selve forlovelsen og ægteskabet baseret på kærlighed. Den varede imidlertid ikke længe. Sissis svigermoder, ærkehertuginde Sophie, satte sig tungt på den unge kejserinde. Børnene blev opdraget under Sophies overopsyn og efter hendes anvisninger. Franz Joseph arbejdede 16 timer i døgnet. En kejser der opfyldte sine dynastiske pligter i ekstrem borgerlig arbejdsomhed. Det Østrig-Ungarnske kejserrige havde fra midten af århundredet indledt den krise, der skulle føre til dets opløsning efter 1. Verdenskrig. De italienske selvstændighedsbevægelser førte til de krige, der betød tabet af Lombardiet og Venedig. Preussen førte under Bismark an i en tysk samling, der i første omgang var vendt mod Østrig. Frankrig ville udbygge sin stormagtsstatus på kontinentet. Det multinationale og multikulturelle Østrig var på randen af opløsning.

Den unge kejserinde

En kejserinde som Sissi var på den ene side spundet ind i en jernhård rolle af ægteskabelige og ceremonielle forpligtelser. På den anden side var der »fritiden« og kedsommeligheden i den pligtløse tid på Hofburg og Schönbrunn. Rollen som kejserinde stod i modstrid med Sissis opdragelse i Bayern og hendes egne ideer om naturlighed.

Sissi flygtede ud i hysteriet. Hun forsømte sine pligter som kejserinde ved at melde fra til statsbesøg og ceremonielle pligter. Hun kastede sig ud i sværmerisk digtning. Selv mente hun, at absolutismens tid var til ende og forestillede sig et konstitutionelt monarki. Men som kejserinde,

person og kvinde fik hun kun en vis indflydelse på etableringen af det ungarnske kongedømme, der blev oprettet som en koncession til den frihedsbevægelse i Ungarn, der var blevet dræbt i blod i 1848. Hendes aspirationer og kontakter rettede sig mod den ungarnske adels mere pittoreske og uceremonielle omgangsformer og mod personlige venner i den ungarnske adel. Hun tilbragte en del tid på sine slotte i Ungarn, og det var her, at hendes lidenskab for ridning blev genopvakt.

De første to børn var piger og altså ikke velegnede som arvinger til det enorme kejserrige. Det tredje barn, der egentlig blev undfanget på et tidspunkt, hvor det ægteskabelige samliv stort set var ophørt, blev en dreng, Rudolph. Også han blev opdraget efter svigermoderen Sophies anvisninger, dvs. gennem en militær og fysisk disciplinering, som vi i dag kun ser i militære ekstremuddannelser. Rudolfs oprør bestod i et mord og et selvmord, det såkaldte Mayerling drama, hvor han skød sin elskerinde og sig selv. De centraleuropæiske kongehuse leverede dramatiske og gådefulde mord- og selvmord. Sissis fætter, Ludwig den II, blev fundet død i 1886 sammen med sin livlæge ved Starnberger See, hvor han var interneret og under observation for sindssyge. Selv blev Sissi myrdet af en italiensk anarkist med en fil (værktøj) i Lausanne for hundrede år siden.

Kroppen som redning

På randen af det totale sammenbrud indledte Sissi sit nye liv i 1860. På rekreatjonsrejser til Madeira og Kofu kedede hun sig med sit lille følge af hofdamer og ungarnske adelige venner. Men her fik hun inspirationen til sin egen form for selvstændighed i den form for ekstrem kropsdyrkelse, der kom til at præge de næste år,

det vil sige skønhedskulten, motions- og sultekulten og sportskulten. Man kunne fristes til at sige, at hun dannede et kult-kompleks omkring og igennem sin kejserlige krop. Et kejserindeligt kropsprojekt, der i ekstrem grad kropsliggjorde en umulig kejserlig rolle.

Hendes motionskult omfattede gymnastiske øvelser i de motionsrum, som hun indrettede i Hofburg og Schönbrunn i Wien og i alle de slotte i kejserriget, hvor hun opholdt sig jævnligt. Desuden fik hun senere konstrueret et transportabelt motionsrum, der kunne medtages på rejser. Øvelserne bestod af gymnastiske øvelser på gulv og måtter og redskabsgymnastik.

Redskaberne var i hvert fald efter beskrivelserne i slægt med den tyske Turnens redskaber, dvs. ribber, ringe, plinte, vægte og springmåtter. Her tilbragte Sissi to til tre timer dagligt i et ekstremt motionsregimente. Dette skete på et tidspunkt, hvor den slags var utænkeligt for den kongelige og adelige overklasse. For kvinder var det utænkeligt.

Ridning var for kongelige og adelige kvinder en sport, der kun blev dyrket som rekreation. Hesteballeternes tid var ovre. Men Sissi fik smag for parforcejagter på sine besøg i Ungarn, hvor hun blev opmuntret af ungarnske mandlige beundrere. De bedste heste blev indforskrevet fra England, og senere blev jagterne forlagt til Dronning Victorias England, blandt andet hos familien Spencer, prinsesse Dianas forfædre. Hendes ambition var at blive kontinentets bedste rytterske og bedre end mænd. De dynastiske forviklinger mellem England og Østrig og i det hele taget det anstød, som det engelske kongehus tog af en kejserinde, der ikke iagttog reglerne for kongelig opførsel, gjorde, at ridningen og jagterne blev forlagt til Irland. At Sissi fra det katolske Østrig blandede sig i Irlands forhold, på det tidspunkt en engelsk koloni,

gjorde ikke tingene bedre. Hendes forhold til sin berider Bay Middleton gav anledning til sladder og rygter. På den tid eksisterede der ikke reportagefotografier eller paparazier, men den skrevne presses insinuationer var ligeså effektive som nutidens paparazibilleder. Parforcejagterne var voldsomme og førte til styrt og skader. Selv styrtede Sissi flere gange, og i et enkelt tilfælde fik hun utvivlsomt en hjernerystelse. Ridestillingen var for en kvinde baseret på en sidesattel med begge ben til den ene side. På hendes slot i Ungarn havde hun indrettet en form for cirkusmanege og dyrkede her de former for hesteequilibrisme, der er forbundet med cirkus. Her dyrkede hun det stående på hesten. Hendes berider Bay Middleton døde iøvrigt efter et styrt i en steeplechase konkurrence. Hendes rideeventyr varede til slutningen af 1880.

Da Sissi efter det irske hesteventyr måtte opgive den ekstreme ridesport tog hun en idrætsgren op, der må betegnes som ekstrem motionsgang eller i dag »wogging«. I Wienerwald eller på sine slotte og rejser foretog hun marcher til fods på op til ti timer i træk. Hofdamerne måtte udvælges efter deres sportslige evner, og alligevel formåede de ikke at følge kejserinden. Smagen for bjergvandring havde hun arvet fra sin far. Det blev hurtigt det eneste, der forenede de to kejserlige ægtefæller. Der var ikke tale om tindebestigninger, men om bjergvandring i de sydtyske og østrigske alper op til 2000 meter. Ikke dårligt sammenlignet med idag, hvor de samme højder nåes med svævebane.

Sultekure

Sultekurene er et kapitel for sig. Sissi havde indledt dem i de første år efter ægteskabet og hofflivet i Wien. Der var tale om eks-

treme sultekure, som vi i dag ville betegne som anorexi. Nu efter Madeira og Kofu fik sultekurene en ny betydning. De blev en del af hendes skønhedskult med sig selv i centrum og alle andre skønne kvinders skønhed som spejl. Sissi var 172 cm og dermed højere end Franz Josef. Men gennem konstante sulte- eller hungerkure holdt hun op i 30-årsaldren en vægt på 50 kg. Hendes talje målte 50 cm. Hendes fødereregime var på niveau med en engelsk jockey. Klokkeren 6 om morgenen fik hun te og en kiks. Derefter fulgte flere times hårtoulette og gymnastiske øvelser. Klokkeren 10 fik hun bouillon og et æg. Aftensmåltidet bestod af kold mælk og æggehvite pisket sammen med portvin. Hvis hun vejede et halvt til et helt kilo for meget, bestod føden i en bouillon fra kødet af okser, kron- dyr, hare og agerhøne.

Skønhed

Skønhedskulten var som nævnt centreret om hende selv og med resten af Europa som spejl. Som barn og ung (på det tidspunkt indtil 15-16 år) var hun ikke specielt køn. Det var formodentlig andre kvaliteter, der fik Franz Josef til at vælge hende frem for den ældre og kønnere søster, da det kom til sandhedens time. Men hun udviklede og fremdyrkede en skønhed, der kom til at udgøre hendes kejserlige identitet. Skønheden var et resultat af hårdt arbejde. Hendes skønhed sad blandt andet i håret, der nåede til knæhaserne. En hårvask varede en hel dag og fandt sted hver tredje uge. Ingredienser til hårvasken var bl.a. cognac, oksegalle og æg. Hendes skønhed sad om noget sted i det enorme hår. Den daglige hårpleje varede to til tre timer. Håret egner sig bedre end nogen anden kroppsdel til skønhedsdyrkelse, fordi det udgør en attribut med sin egen karakter af liv og død.

Det tog det meste af en formiddag at pleje Sissis krop og klæde hende på. Den megen udendørs aktivitet kunne føre til en grov hud. For at modvirke fregner bar hun et ansigtsnet med indlagte stykker af råt kalvekød. Dertil kom indsmøring i en blanding af knuste jordbær og vaseline. Til kropsmassagen blev der brugt glycerin og oksegalle. Om natten sov hun med taljen viklet ind i varme og våde håndklæder. For at bevare den ekstreme talje var det ikke plads til undertøj. Kjolerne blev sprættet op og syet sammen igen om kroppen. Sissi ville være den kønneste kvinde i Europa og så at sige samle al kvindelig skønhed i sin personlige og kejserlige krop. Hun samlede på fotografier af skønne kvinder og hun beordrede de østrigske ambassader til at foranstalte en fotografering af de skønneste kvinder i Europa. I nogle af tilfældene måtte det blive prostituerede, der agerede som skønhedsobjekter i dette projekt.

Egentlig skulle man mene, at en person udstyret med så meget økonomisk, kulturel og royal kapital som en kejserinde egentlig ikke havde behov for en så ekstrem udvikling af den kropslige kapital i det sammenfattende mål: skønhed. Men det forholdt sig omvendt. Al den økonomiske og kulturelle kapital blev i Sissis tilfælde transformeret til kropslig kapital, og den kropslige kapital blev i sig selv transformeret til en symbolsk og imaginær kropslig skønhed.

Tøj

Beklædningen var naturligvis central i skønhedskulten.

Som nævnt tillod kravet til den perfekte talje intet undertøj eller kun gazeundertøj og krævede kroppens indsyning i tøjet. Til parforcejagterne fik Sissi designet specialundertøj af chamois, dvs. det tyndeste ge-

deskind. Det sikrede ærbarheden også når hun faldt af hesten. Også til fægtning fik hun designet specielt tøj, der var i slægt med beklædningen i cirkus eller kabaretter. Men når hun fægtede, var hendes ansigt altid dækket af en hjelm eller en maske. Sissis kvindelige krop smeltede i næsten bogstavelig form sammen med beklædningen. Hendes tøj var lamineret med kroppen. Egenkroppen som fetich og fallisk krop smeltede sammen med tøjet som fetich.

Kongelighedens sociologi

Kongelighedens sociologi er et forsømt område. Medens historievidenskaben har givet konger og dynastier sin del, har sociologer åbenbart ikke interesseret sig særligt meget for kongeroller eller hofsystemer. Elias gjorde det ganske vist omkring det høviske samfund og dets betydning i den civilisatoriske proces, og hæftede sig også ved kropslighed og den ændring fra krig og strid på liv og død til ritualiserede kampformer. Men så er næsten alt også sagt. Eliasianere bekender sig til Elias' teoretiske positioner, men ikke meget til senere epokers hofliv. Idrættshistorikere har haft travlt med at dokumentere tendenser, klasser og strømninger, idrættens kulturelle hegemoni, idrættens funktionalitet, kampen om kroppene, ikke den enkeltes kamp om sin krop. Selvfølgelig er der en hagiografi om sportsstjernene, men det er for idrætssociologien og historien et historisk faktum som et indicium på stjernedyrkelse og kultpersonligheder og konsumet af samme. Hin enkelte som sådan er ikke på tapetet.

Hvorfor så Sissi? Hun indgår, mig bekendt ikke i idrættshistorien. Hun har ikke opfundet et gymnastiksystem, grundlagt et idrætsforbund, besteget nogen tinde som den første. Hun førte ikke kvinderne et

skridt fremad mod idrætsdeltagelse eller mod nogen befrielse af kvindekroppen. Hendes betydning var bundet til hende selv og kun til hende selv. Hendes sportslige aktiviteter var kontroversielle, ja ligefrem skandaløse. Som kejserinde var hun ikke stjerne i moderne forstand, fordi hendes status var en kombination af arv og giftemål, medens en moderne stjernes status er forbundet med en personlig kunnen, egen-skaber, der kan forstørres op i en moderne offentlighed.

Hendes politiske meninger, der gik imod hendes status og miljø (hun sympatiserede med liberale strømninger), var dømt til at være stort set uden betydning, bortset fra hendes symbolske støtte til den ungarnske selvstændighedsbevægelse. Hun var sådan set kun en kejserinde, der dyrkede og ydnyttede sin kropslige kapital som en excentrisk dille langt før andre kvinder. Al hendes kejserlige og personlige kropslige kapital blev centreret i komplekset af ekstremsport, motion, wogging, sultekure og ekstrem kropspleje. Kun tænderne kunne hun ikke ændre gennem kropsmodifikation. På fotografier holdt hun munden lukket, fordi hendes tænder var misfarvede af arsenikkure mod syfilis, den sygdom som Franz Josef havde givet hende.

Hofrollen

Rollen som kejserinde var fastlagt med pligter overfor ægtemanden, hoffet, tjenestefolk, Wiens borgere, kejserrigets forskellige folkeslag og de andre kejser- og kongehuse i Europa. I princippet var der tale om et jernbur af endeløse forpligtelser som viv, fødemaskine og symbolsk magtmaske ved kejserens side. Alle disse forpligtelser var præget af stivhed, ceremoni, ritual og fortrængelsen af personlige interesser. Oftest var disse forventninger kon-

fliktfyldte og kontradiktoriske. På den anden side gav rollen som kejserinde de finansielle og magtmæssige muligheder for at forfølge sine egne excentriske interesser og luner, fordi ingen kunne eller turde sige kejserinden imod. Sissi havde en næsten ubegrænset frihed og fritid, fra det tidspunkt hvor hun systematisk negligerede sine officielle pligter.

Skønhedsdyrkelsen, sportsfanatismen, kropskontrollen (og den manglende kontrol) skal ses i lyset af muligheder og begrænsninger i at følge rollen, udfylde den konventionelt, udfylde den ukonventionelt, overopfylde den, og helt flygte fra den.

På det tidspunkt havde borgerskabet ikke opdaget sporten. Det engelske aristokrati havde dog dyrket den, men selve de engelske kongelige var mere tilskuere end hidsige dyrkere. Og slet ikke i en hidsig kvindelig form.

Kejserindens krop er derfor et mødested, hvor alle disse muligheder og begrænsninger udspilles, fordi hun er kvinde, og fordi hun stort set ikke har andre muligheder for at gøre en forskel end gennem sin kropslige fremtoning og sine kropslige aktiviteter.

Der var nu kun en royal kvindelig krop, men det er tilgæld en krop, der måtte stille sig selv og alle andre kroppe tilfreds i en kropslig strategi. Sissis strategi bestod i udviklingen af ekstreme kropslige regimer: sultekure, slankeure og sport med henblik på at udvikle en kropslig perfektion gennem kropsmodifikation. Denne modifikation bestod i ekstreme kropsregimer og gennem en næsten bogstavelig sammen-smeltning med sin påklædning. Kroppens substanser skulle formes i en personlig ekstrem form, der ikke havde noget fortilfælde. Sissi måtte opfinde modellen selv, fordi hverken kejser- eller kongehuse, adel

eller borgerskabets kvinder kunne fremvise nogen model for den kropslige perfektion, der svarede til Sissis krav om ekstrem slankhed, ekstrem skønhed og ekstrem sportslighed. Den model bragte hende ud af hysteriet fra de første år som kejserinde. Den perfekte og modificerede krop skabte den perfekte personlige form for den kejserindelige rolle. I centrum som Diana, omgivet af mandlige tilbedere, men uden sex, kunne hun realisere sig selv som skønhedens absolutte form. Alle de kropslige asketiske regimer tjente til at omforme kroppens substanser og attributter til ren form.

Ludvig den II af Bayern

Det er let at påpege ligheder mellem Sissi og hendes fætter Ludvig den II, konge af Bayern og om muligt mere excentrisk end hende. De mødtes nogle gange og trivedes i hinandens selskab. Litteraturen om både Sissi og Ludvig dengang og nu har understreget en arvelig tendens til sindsyge i den bayriske kongeslægt. Genetiske forklaringer er ingen ny opfindelse. Men uanset genetisk udrustning skulle den kongelige og kejserlige rolle finde en ydre form på en eller anden måde. Sissi fandt sin form i sin egen kropslighed. Ludvigs excentricitet gav sig udslag i hangen til ensomhed og dermed total fornægtelse af hofrollen. Der til kom Ludvigs kunstdyrkelse og maniske dyrkelse af Wagners musik samt en mani for at bygge Disneyslotte. Også han var eskapist. Han er dog ikke kendt for nogen speciel kropsdyrkelse andet end natlige rideture og en hang til romantiske jagthytter i Niebelungenstil. Den mandlige royale eskapist kunne kun bruge sin krop som rekvisit i sine egne arkitektoniske iscenesættelser.

Ludvig sværmede for enkeltheden og

det enkelte liv, men det måtte ske i en mytologisk form og i en panegyrisk skønheds- og kunst dyrkelse med Wagner som ledemotiv. Enkeltheden som kulturideal måtte støbes i fortidens mytologiske former. Ludvig fyldte sin umulige kongerolle med slotsbyggeri, der forarmede kongeriget Bayern. Ludvig den II havde ikke som Sissi muligheden for at omforme sin egen kropslighed til den ønskede mytologiske form. Maskuliniteten og dens kropslige regimer tillod kun en vis form for veghed og blødgøring af den hårde maskulinitet, men ikke en total omformning. Wagners musik og arkitekturen måtte udfylde rollen som model. Selviscenesættelsen blev for Ludvig den II musikalsk og arkitektonisk. Højdepunkterne blev private operaforestillinger i den kunstige grotte ved slottet Linderhof, som var udstyret med en svanebåd, kunstigt vandfald og farvet belysning som kulisser til Lohengrin.

Et kvindeligt kropsgeni

På sin måde var Sissi et kvindeligt kropsgeni, der udnyttede sin krop til at udfylde en konfliktfyldt rolle med henblik på at skabe en form for selvstændighed og autonomi. Det var en skønhedskrop, der kunne udfylde de repræsentative og ceremonielle pligter gennem den overstrømmede præsentation af skønhed. Skønheden blev en udfyldning af tomheden og en måde at betvinge den omgivende verden på.

Sporten bidrog med Sissis præstation af ekstraordinære kropslige færdigheder (ridning). Sportens disciplin blev til en frihed fra det ceremonielle hofliv. Samtidig tillod sporten en friere omgangsform mellem Sissi og hendes mandlige beundrere, inklusive hendes berider Bay Middleton. Ride-sporten overskred selv store standsforskelle.

Som kvinde havde hun i hofmiljøet kun sin kvindelige krop. Hendes digtning og sværmeri for Heine var kun eskapisme, og kunne ikke give hende selvstændighed.

Sissi var pionér indenfor den moderne skønhedsdyrkelse. I årtiet inden hendes død, og op til I Verdenskrig, antog skønhedsdyrkelsen ekstreme former i virkeligheden, i kunsten og i de fotografiske publikationsformer, der nu stod til rådighed. Wien var centrum. Tidskrifter og bøger med titler som »Die Schönheit« vrimlede med illustrationer af letpåkledte eller afklædte kvinder, og i enkelte tilfælde af mænd. Denne skønhedsbølge dementerer i virkeligheden, at modernismens krop er baseret på instrumentaliseringen af kroppen. Instrumentalisering, idealisering, erotisering og sportificering danner polerne for den moderne kropslighed i forskellige konstellationer. Samtidig blev skønhedskulten i den modernistiske kunst undergraved af dekadencen, hæsligheden og døds-kulten. Vi har således omkring århundredeskiftet i Wien samtlige af den moderne kropsligheds bestanddele, hvad enten det er virkelige kroppe, eller kroppe som de repræsenteres i billedkunsten, litteraturen eller i fotografiet. Naturligvis har vi også den videnskabeliggjorte begærskrop i psykoanalysen. I Wien så man åbenbart alle former for moderne kropslighed i det sidste årti af forrige århundrede.

Samtidighed og usamtidighed

Udstillingen i Wien på slottet Schönbrunn i 1998 gør opmærksom på det helt selvfulgelige. Det er ikke tilfældigt, at sammenligningen med prinsesse Diana bliver trukket frem. Sissi blev aldrig til en helgen. Hertil var hun for ukonventionel. Også Diana ville fylde en umulig royal rolle med sin skønhed (her enkel og ukompliceret)

og sit sociale engagement. Også her sammenstødet med en hofetikette og en kropslig personlighed. Heller ikke Diana havde meget andet en sin kropslighed at spille på, og så sit sociale engagement. Også her slankeuren eller spiseforstyrrelse. Også her motionsrummet. Lighederne er slående med 100 års afstand. Dog har Diana overladt det til Charles at være sporty (Polo).

Men der er ligheder med det moderne. Sportsfanatismen, slankeuren og skønhedskulten. I dag kan enhver i princippet udøve disse ting fra enhver livsstilsgruppe, som Sissi. Unikummet er blevet til almen betingelse. Sissi ville ikke stikke af i dag, hvor det, der var aristokratiets eller borgerskabets privilegier, er hver mands og kvindes mulighed.

Litteraturliste

Damkjær, Søren: Kroppens sociologi og sundhedsteorien, i H. Plough Hansen og Pia Ramhøj: Tværvideenskabelige perspektiver på sundhed og sygdom. Akademisk Forlag, København 1997.

Hamann, Brigitte: Sissi, emperatriz contra su voluntad, Juventud, Barcelona 1995. Tysk originaltitel: Kaiserin wider Willen. Amalthea Verlag, München 1981.

Kayser Nielsen, Niels: Krop og kulturanalyser, Odense Universitetsforlag, Odense 1997

Schäfer: Sissi, Glanz und Tragödie einer Kaiserin. W. Heyne Verlag, München 1997

Sinclair, Andrew: Death by Fame. A Life of Elisabeth, Empress of Austria. Constable, London 1998.